

XALQARO VA MILLIY HUQUQNING O'ZARO ALOQADORLIGI VA HALQARO HUQUQDA HUDUD

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Abdullayev Muhammadali Tavakkal o'g'li

ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro huquq normalariga asoslangan tushincha berilgan. Davlatlarni hududiy hamda chegaraviy munosabatlari haqida ma'lumotlariga ega bo'lishingiz mumkin.

Аннотация: В этой статье дается понятие, основанное на нормах международного права. Вы можете получить информацию о территориальных и пограничных отношениях государств.

Annotation: this article gives an overview based on the norms of international law. You can have information about territorial and border relations of states.

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, xalqaro tashkilotlar, chegara, obyekt, subyektlari, ijtimoiy munosabatlar Rossiya federatsiyasi.

Ключевые слова: международное право, международные организации, граница, объект, субъекты, общественные отношения Российской Федерации.

Keywords: international law, international organizations, border, object, subjects, social relations of the Russian Federation.

Xalqaro va milliy huquq turli sohalarda amal qiladigan va bir-biriga bo'ysunmaydigan mustaqil huquq tizimlari hisoblanadi. Ayni chog'da, ular o'zaro murakkab munosabatlar bilan bog'langandir. xalqaro huquq subyektlari sifatida - davlatlar, milliy huquq subyektlari sifatida esa, jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek, ushbu davlatlarning organlari namoyon bo'ladi.

• Tartibga solish obyektini xalqaro huquqda - xalqaro davlatlararo munosabatlar, milliy huquqda esa, mamlakat ichkarisidagi ijtimoiy munosabatlar kiradi.

• Xalqaro huquqda normativ manbalarni davlatlar, bitim asosida yaratadi, milliy huquq manbalarini esa, qonunlar hamda davlatning oliy hokimiyat va boshqaruv organlarining qonun osti hujjatlari tashkil etadi.

• milliy huquq normalariga rioya etishni alohida davlat majburlov apparati ta'min etgani holda, xalqaro huquq normalariga amal qilishni ta'minlash alohida

yoki jamoa tarzida majburlovchi qo'llash yo'li bilan ro'yobga chiqariladi, bunda majburlovni qo'llash doirasi va shakllari maxsus prinsiplar hamda xalqaro huquq normalarida belgilangan bo'ladi.

Xalqaro huquqning milliy huquq bilan o'zaro munosabatlaridagi chuqurlashuv ijtimoiy hayotni baynalminallashtirish bilan belgilanadi. Xalqaro huquqda norma ijodkorligi milliy huquq tizimlariga ta'sir ko'rsatishi hamda bu davlatlarning tashqi siyosati va diplomatiyasida hisobga olinishi fakt sifatida e'tirof etiladi. Xalqaro huquq o'z navbatida milliy qonunchilikka ta'sir ko'rsatadi. Bir qator davlatlarda ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalar to'g'ridan-to'g'ri milliy qonunchilikning bir qismiga aylanadi. Ko'plab davlatlar qonunlarida shunday qoida belgilanganki, unga ko'ra, qonundagi qoidalar bilan xalqaro shartnoma normalari o'rtasida farq mavjud bo'lgan hollarda xalqaro shartnoma qoidalari ustun kuchga ega sanaladi.

Xalqaro huquq subyektlari, prinsip nuqtai nazaridan olganda, xalqaro majburiyatlarga rioya qilmaganliklarini oqlash uchun o'z qonunchiligiga havola qilishlari mumkin emas. Davlatlar o'z zimmlariga olgan xalqaro majburiyatlarni sidqidildan bajarishlari zarur. Davlat hududi davlatning moddiy asosini tashkil etadi. Hududni himoya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyaga muvofiq, «Rossiya Federatsiyasi o'z hududining yaxlitligi va daxlsizligini ta'minlaydi» to'rtinchi moddasining uchinchi qismida belgilangan. Xalqaro huquq ham davlat hududini qo'riqlashga alohida ahamiyat beradi. Uning kuch ishlatmaslik, hududiy yaxlitlik, chegaralar daxlsizligi kabi asosiy prinsiplarining mazmun-mohiyati deyarli shu masalaga bag'ishlangan. Davlat boshqa har qanday davlatning hududiy daxlsizligiga qarshi kuch bilan tahdid qilishdan yoki uni ishlatishdan o'zini tiyib turishga majbur. Davlat hududi boshqa davlatning unga qarshi kuch bilan tahdid qilish yoki uni ishlatish evaziga egalik qilinadigan obyekt bo'lishi mumkin emas. shuningdek davlat suvereniteti amal qiladigan keng makon, davlatning hududiy yurisdiksiyasi makoni sifatida tushuniladi.

Davlat hududi tarkibiga quyidagilar kiradi:

- quruqlik hududi (quruqlikning yuza qismi), shu jumladan orollar;
- suv hududi (akvatoriya): ichki suvlar va hududiy dengiz;
- quruqlik va suv hududlari ostidagi yer osti boyliklari; bunda yer qa'ri chuqurligi chegaralanmagan va nazariy jihatdan kurrasining markazigacha taalluqli hisoblanadi;
- havo hududi bo'lib, u sanab o'tilgan makonlar doirasida toki fazogacha

bo'lgan ustki hududdan iborat; havo hududining balandlik chegarasi o'rnatilmagan, ayrim fikrlarga qaraganda, u 100 -110 kilometrni tashkil etadi.

Konstitutsiyaga muvofiq, Rossiya Federatsiyasi hududi «uning subyektlari hududlari, ichki suvlar va hududiy dengizlar, ular ustidagi hududiy makondan iboratdir» oltishmish birinchi moddasining birinchi qismida belgilangan. Davlat muayyan huquqlarni boshqa davlatga bergan holda, bir tomonlama asosda yoxud xalqaro shartnoma bo'yicha o'zining hududiy yurisdiksiyasini cheklashi mumkin. Bunday hollar bevosita va tranzit havo yo'llari hamda chet el qurolli kuchlarining boshqa davlat hududida bo'lib turishi bo'yicha bitimlarda ko'proq ko'zga tashlanadi. Hududlarning mansubligi va chegaralar o'tishi bilan bog'liq xalqaro nizolar faqat tinch yo'l bilan, kuch ishlatmasdan va xalqaro huquq asosida hal etilmog'i zarur.

Muzokaralar yo'li bilan yoki xalqaro organlarda bunday nizolarni hal etish borasida orttirilgan katta tajriba odatda davlatlar o'zining hududga egalik qilishini asoslash uchun ilgari suradigan bir necha dalil - isbotlarni aniqlash imkonini beradi. Xalqning o'z taqdirini o'zi belgilashi plebissit referendum jarayonida aniqlanishi mumkin. Xalqaro huquqiy amaliyotda muayyan hududiy tuzilmalarning u yoki bu davlatga qo'shilishi yuzasidan xalqning xohish-irodasini aniqlash maqsadida bir necha marta plebissit huquqidan foydalanilgan. Davlat chegarasining shaxslar va transport vositalari tomonidan kesib o'tilishi xalqaro avtomobil, temir yo'l, havo, daryo qatnovi yo'llarida yoki qonun hujjatlarida hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilab qo'yiladigan boshqa joylarda amalga oshiriladi.

Chegara nizolari va mojarolarini hal etish qonun hujjatlarida hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi davlat chegarasini himoya qilish va qo'riqlash sohasida muayyan vakolatlarga ega:

- 1) davlat chegarasini himoya qilish va qo'riqlashni tashqi siyosiy xalqaro huquqiy jihatdan ta'minlashni amalga oshiradi;
- 2) davlat chegarasini va uning rejimini belgilash bo'yicha muzokaralar olib boradi, zarur hujjatlar va materiallarni tayyorlaydi;
- 3) O'zbekiston Respublikasining fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston Respublikasiga kirishi va O'zbekiston Respublikasidan chiqishi huquqini beruvchi hujjatlarni rasmiylashtiradi;
- 4) davlat chegarasi rejimiga rioya etish masalalarini, chegara nizolarini belgilagan tartibda hal etadi;

qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi. Davlat chegarasi deganda, uning yuzasi bo‘ylab o‘tkazilgan va davlat hududi sarhadlarini, ya’ni hududiy yurisdiksiya makonini belgilab bergan, yuridik jihatdan asoslangan shartli chiziq tushuniladi. Chegarani doimo davlatning o‘zi o‘rnatadi, ammo faqat shartnoma shaklidagi xalqaro bitim yoki boshqa davlatlarning sukut saqlash ko‘rinishidagi tan olishi bilan tasdiqlangan chegara chizig‘igina qonuniy deb e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasi chegaralarni shartnomaviy negizda mustahkamlash zaruratiga asoslanadi. Bunda O‘zbekiston ichki va xalqaro xavfsizlikni ta’minlash, chet el davlatlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik, davlatlarning suvereniteti va hududiy yaxlitligini va davlat chegaralarining daxlsizligini o‘zaro hurmat qilish, chegara muammolarini tinch yo‘l bilan hal etish prinsiplariga amal qilmoqda. O‘zbekistonning chegara to‘g‘risidagi qonunchiligi xalqaro shartnomalarga asoslanadi. O‘zbekiston beshta davlat bilan chegaradosh bo‘lib, mamlakatimiz chegarasining uzunligi qariyb 7 ming kilometrni tashkil etadi. Davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, himoya qilish va qo‘riqlash sohasidagi munosabatlar «O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasi to‘g‘risida» gi qonun bilan tartibga solinadi. Ushbu qonunda O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasi mamlakat hududi doirasini belgilovchi chiziqdan va bu chiziq bo‘ylab o‘tuvchi vertikal sathdan iboratligi ko‘rsatilgan. Bu tushuncha xalqaro huquq normalariga mos kelib, O‘zbekiston hududining barcha tabiiy ko‘rinishlariga quruqlikda, suvda, yer ostida va havo bo‘shlig‘idagi makon chegaralarini belgilaydi. Chegara chiziqlari shartnomada yoki davlatning qonun hujjatida batafsil bayon etiladi va xaritada chiziladi. Bu bosqich *delimitatsiya* deb ataladi. Keyin chegara joyning o‘zida belgilanadi, chegaraga oid belgilar o‘rnatiladi, tegishli hujjatlar tayyorlanadi. Bu chegaralar *demarkatsiyasi* bosqichidir. Davlatlar amaliyotida, shuningdek, *redemarkatsiya* bosqichi ham ma’lumki, u ilgari o‘rnatilgan chegaralarning tiklanishi yoki yangilanishini anglatadi. Ba’zan redemarkatsiya chegaralarni xalqaro huquqning umumiy normalariga muvofiqlashtirgan holda, hududlarni o‘zaro almashish, ularni boshqa tomonga topshirish bilan ham bog‘liq bo‘ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki xalqaro huquqda biz davlarning munosabatlari birga hududiy chegarasi haqida ma’lumotlarga ega bo‘ldik. Shu o‘rinda O‘zbekiston inson huquqlari sohasidagi xalqaro majburiyatlariga bundan keyin ham sodiq qoladi. Shu bilan birga, Yurtboshimiz ta’kidlaganidek, «biz inson huquqlari borasida hali ulkan yo‘ning boshida turganimizni yaxshi tushunamiz va xalqaro hamkorlarimizning qo‘llab quvvatlashiga umid qilamiz» deb aytib o‘tgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatlari:

1. Jinoyat huquqi . Umumiy qism . Oliy o'quv yurtlari uchun darslik «Yangi asr avlodi», 2010 , 277- bet.
2. <https://lex.uz/acts-111453> Jinoyat kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodesiga sharhalar. Umumiy qism /M Rustambayev .Toshkent: “Yuridik adabiyotlar publish”, 2021.784 b.
4. O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
5. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
6. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
7. ИКРОМОВ, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШИНИНГ ИЖТИМОЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
8. Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
9. Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
10. Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA'LIM” FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
11. Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
12. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
13. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOYFALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
14. Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARG'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
15. Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
16. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).